

Hans Boland

Dankwoord bij de aanvaarding van de Aleida Schot-prijs 2003

Hans Boland (Djakarta, 1951) is de vertaler van het tiendelige, volledig verzamelde werk van Ruslands grootste schrijver, Alexandr Poesjkin. Hij publiceerde zeven bundels met poëzie van Anna Achmatova in zijn vertaling en promoveerde op haar Epos zonder held. Als vertaler van 'klassiek' Russisch proza schreef hij onder andere Misdaad en straf van Dostojevski, Anna Karenina van Tolstoi en De dertig beste verhalen van Tsjechov op zijn naam; zijn eerstvolgende vertaalproject is Oorlog en vrede. Er verschenen vier boektitels van hem óver vertalen: geen theoretische beschouwingen maar praktijkanalyses van concrete vertaalproblemen, ter inspiratie van zowel collega's als leken. Ten slotte is hij de auteur van zeven boeken met (semi-)autobiografisch proza, deels gesitueerd in Rusland, deels in zijn geboorteland; het slotdeel van zijn liefdestrilogie is in de maak. Vanwege de Russische inval in de Krim in 2014 weigerde hij een hoge Russische onderscheiding. In 2015 ontving hij de Martinus Nijhoffprijs.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Aleida Schot-prijs 2003

Het doet mij uiteraard bijzonder veel genoegen te worden onderscheiden met de Aleida Schot-prijs, en ik dank de leden van de jury voor hun oordeel, dat tot dit besluit heeft geleid. Voor de naamgeefster van de prijs heb ik altijd groot respect gevoeld. Kritiekloos tegenover haar werk sta ik evenwel niet: ik zal niet de enige zijn op wie de vertalingen van Aleida Schot soms een gedateerde indruk maken. Maar dat is nu eenmaal het lot van de vertaler, want een groot vertaler verschilt juist daarin van een groot dichter dat zijn werk niet voor de eeuwigheid is bedoeld. Nieuwe vertalingen van Shakespeare of Poesjkin blijven altijd nodig, terwijl er nooit een nieuwe Shakespeare of Poesjkin zal zijn, en ook niet hoeft te zijn.

Het is de twaalfde keer dat de prijs wordt uitgereikt, en hij wordt toegekend voor mijn twaalfde bundel met uit het Russisch vertaalde poëzie. Als mijn belangrijkste wapenfeiten beschouw ik zelf mijn vertalingen van Achmatova, die haar ook in Nederland tot een van de meest geliefde twintigste-eeuwse dichters maakten, en natuurlijk mijn vertaling van Poesjkins complete 'novellen in verzen'. Deze zijn voor de Russische literatuurgeschiedenis van niet minder belang dan de verzamelde romans van Dostojevski, Toergenev of Tolstoi, of de toneelstukken van Tsjechov; maar Poesjkins 'poëmy' hadden ruim anderhalve eeuw op een Nederlandse vertaling moeten wachten.

Het enige door mij vertaalde literaire proza is *De held van onze tijd* van Michail Lermontov, een novelle die ooit ook door mevrouw Schot is vertaald. Daarnaast heb ik wetenschappelijk, populair wetenschappelijk en didactisch werk op mijn naam, waaronder een proefschrift, een monografie over Poesjkin en twee taalleergangen. Voorts werden er in de loop der jaren een kleine honderd van mijn pennenvruchten opgenomen in boeken in collectief verband, in letterkundige almanakken en tijdschriften, en in zowel Nederlandse als Russische dagbladen. Speciaal opscheppen doe ik altijd graag over twee Russischtalige gedichtencycli van mijn hand, die in Petersburgse tijdschriften verschenen; voor zover ik weet is Rainer Maria Rilke de enige andere buitenlander die het vergelijkbaar ver heeft geschopt.

Het zal u niet bevreemden dat in mijn reactie op het heuglijke bericht over de Aleida Schot-prijs 2003 het gevoel ten langen leste te worden erkend voor een kwarteeuw ongebreidelde inzet en hard werken overheerste over een gevoel van trots. Ik had de neiging mijn situatie, nu ik als schrijvende opa een goedbedoeld hart onder de riem gestoken kreeg, te vergelijken met die van Poesjkin toen hij als getrouwd man van bijna vijfendertig, en algemeen gezien als Ruslands grootste dichter, een kamerjonkerschap kreeg aangeboden, waarmee door de bank genomen achttienjarige melkmuiltjes werden onderscheiden.

Blij was ik zeer zeker, trots eigenlijk niet. Trots zou mijn vader zijn geweest, die helaas vijf dagen voor ik het bericht ontving was overleden.

Behalve blij voor mezelf ben ik vooral blij voor Poesjkin, of eigenlijk voor de Nederlandse poëzielezer, in wiens bewustzijn en interessekring deze superdichter nog

altijd veel te weinig plaats inneemt. Het is de tweede keer dat de Aleida Schot-prijs wordt toegekend voor vertalingen van verzen van Poesjkin. Groter verschil tussen de vertaalvisie van beide laureaten is nauwelijks mogelijk, en alleen dat al is een enorm winstpunt voor de positie van Poesjkin zelf binnen de Nederlandse letteren. In het juryrapport bij de vertalingen van Frans-Joseph van Agt werd gesproken van ‘het negentiende-eeuwse idioom van de dichter’, waarbij het idioom van de vertaler volgens het oordeel van de jury voortreffelijk aansloot. Zelf streef ik naar een zo modern mogelijk, twintigste- en liever nog eenentwintigste-eeuws idioom om de tijdloze taal van de dichter te vangen. Het basisverschil tussen de Poesjkin-vertalingen van Van Agt en mijzelf is gelegen, naar het mij voorkomt, in een zo ‘poëtisch’ mogelijke tegenover een zo ‘prozaïsch’ mogelijke benadering van het origineel. Voor de zielenpoot die geen Russisch kent en toch van poëzie houdt, kan de mogelijkheid om vanuit twee tegengestelde vertaalopties kennis te maken met deze ene dichter alleen maar verhelderend en verrijkend zijn.

Mijn voorgangers hebben hun dankwoord veelal aangegrepen om hun visie op het vertalersvak toe te lichten. Merkwaardig genoeg ben ik het meestal volkomen eens met al deze collega’s, hoezeer hun meningen onderling ogenschijnlijk ook mogen verschillen. Ik wil vandaag stilstaan bij een vraag die in dit verband zelden aan de orde komt, namelijk: moet een vertaler zich persoonlijk verbonden voelen met zijn slachtoffer, of is het juist wel goed als hij daar niet al te zeer bij betrokken raakt? Zelf ben ik een typische exponent van de eerste variant, maar ook voor het andere standpunt zijn alleszins geldige argumenten aan te dragen. Liever dan een theoretisch antwoord te formuleren wil ik ingaan op het soort vragen dat met deze probleemstelling in nauw verband staat en dat me als vertaler in Rusland dikwijls wordt gesteld: ‘Lijkt u op Poesjkin?’ of ‘Vertoont uw leven overeenkomsten met dat van Poesjkin?’ Russen veronderstellen vaak dat dergelijke overeenkomsten tussen een dichter en zijn vertaler gewenst of zelfs voorondersteld, door het noodlot bepaald zijn. Mijn standaardantwoord is dat ik me zoiets als het hondje van Poesjkin voel, en dat een hond het evenbeeld pleegt te worden van zijn baas – of de baas van zijn hond.

In mijn jonge jaren, als student en wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit van Groningen, placht ik de muren thuis en op kantoor te versieren met allerlei portretten van Russische schrijvers. Jarenlang zat daar het bekende getekende portretje van Poesjkin uit 1822 bij, toen hij 23 was maar er eigenlijk uitzag als 13. Velen vonden dat ik op hem leek, maar zelf meende ik dat de enige uiterlijke gelijkenis bestond in onze krullen (de mijne waren ooit namelijk net zo woest als die van Poesjkin). Een van Poesjkins meest opvallende uiterlijke kenmerken betrof, als we afgaan op de herinneringen van mensen die hem bij leven hadden gekend, zijn stralende en kerngezonde gebit, terwijl mijn tanden er dertig jaar geleden al niet veel beter aan toe waren dan nu. Wel vond ik dat mijn zoon als kleuter precies op Poesjkin leek. En tegenwoordig denk ik dat ik dertig jaar geleden in zoverre op Poesjkin leek dat men mij als 23-jarige ook nog voor een 13-jarige kon houden.

De belangrijkste biografische overeenkomst tussen mijn held en mezelf is ongetwijfeld onze allochtone achtergrond. Weliswaar ben ik van puur Hollandschen bloede, terwijl Poesjkin een rasechte Ethiopische neger als overgrootvader had. Daar

staat tegenover dat ik op Java geboren ben en daar te veel kinderjaren heb doorgebracht om ooit een echte ‘totok’ te kunnen worden, terwijl Poesjkin ondanks zijn afkeer van Rusland – die minstens net zo groot was als zijn liefde voor zijn geboorteland – nooit een voet in het buitenland heeft gezet. Hoe dat ook zij, Poesjkin koketteerde even graag met zijn allochtone achtergrond als ik met de mijne.

Wat valt er te zeggen van eventuele analogieën tussen Poesjkins levensbeschouwing en de mijne? Wie aanspraak maakt op overeenkomsten tussen zijn eigen ideeënwereld en die van een bepaalde dichter, handelt uitermate riskant. Hoe groter, alomvattender een dichter is, voor des te meer verschillende uitleg is zijn werk meestal vatbaar. Bij Shakespeare kan een verstokt racist zijn gelijk net zo gemakkelijk halen als een antiracist. Ikzelf hou net zoveel van Poesjkin om zijn principiële afwijzing van de Kerk als een moderne Russisch-orthodoxe priester van hem houdt om zijn christelijke denkbeelden. Het enige typisch poesjkiniaanse gedachtegoed dat hem door niemand ontzegd kan worden en waarmee ik me ten zeerste verwant voel, is zijn uitgesproken voorkeur voor de tegenstelling of paradox die bloot komt in een en hetzelfde probleem. Waar zwart is, moet ook wit bestaan; waar liefde is, zal ook haat zijn; waar een grap wordt gemaakt, verschuilt zich ook verdriet: dat is de denkwereld van Poesjkin waardoor ook ik me bij voorkeur laat leiden.

Net als eventuele gelijkkluidende ideologieën zijn ook veronderstelde karakterovereenkomsten tussen een dichter en zijn lezer – of vertaler – over het algemeen te herleiden tot wishful thinking of, negatiever uitgedrukt, aanmatiging. Niettemin kunnen zulke speculaties troostrijk zijn. Zo heb ik, wanneer ik werd uitgemaakt voor ‘dwarskop’ of iets soortgelijks, dat altijd als geuzennaam opgevat, door mezelf voor te houden dat ook Poesjkin door grijze klerken en nare geheim agenten als zodanig werd afgedaan. Maar het blijft een gemene karakterisering, en ik sta me er liever op voor dat ik hetzelfde ‘tjigertje’ ben als Poesjkin, wat een stuk poëtischer klinkt. In Poesjkins ‘kleine tragedie’ *Ridder Schraalhans* wordt de opvliegende ridder Albert een tjigertje genoemd. Diplomatiek kunnen we Albert onmogelijk noemen, maar sympathiek is hij wel, en hij heeft hoe dan ook het gelijk aan zijn kant. Poesjkin zelf heette onder zijn klasgenoten van het Tsaardorper lyceum behalve een ‘Fransoos’ ook een ‘tjigertje’. Hij dankte die bijnaam aan zijn extreem ontwikkelde eergevoel, ten gevolge waarvan hij zich meer dan eens tot het uiterste getergd op een al dan niet vermeende vijand stortte. In zijn laatste levensjaar werd hij door menigeen uitgelachen wanneer onze gezant Van Heeckeren en diens schandknaap hem het bloed onder de nagels vandaan krabden met hun geflikflooi rond de vrouw van de dichter, Nathalie, waarbij Poesjkin als een tijger kon lopen grommen en blazen, zoals Sophie Karamzina noteerde. In mijn loopbaan als wetenschapper en poëzievertaler heb ik de afgelopen decennien af en toe net zo lopen grommen en snuiven. Ik werd er net zo om uitgelachen, want tijgers zijn in een mensenmilieu niet minder weerloos dan alle andere beesten en beestjes. De Javaanse tijger is zo goed als uitgestorven; de papieren tijger die voor u staat hoopt het vol te houden tot de dood erop volgt. Ik dank u voor uw aandacht.